

УПРАВЛІННЯ В НАФТОГАЗОВОМУ КОМПЛЕКСІ

УДК 658.331.1

ПРО УМОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ СПІЛЬНИХ НАФТОГАЗОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ ТА ІНТЕРЕСІВ КЛЮЧОВИХ ГРУП ВПЛИВУ

Варцаба В. І., Кісь С. Я., Петренко В. П., Ревтюк Є. А.

Ужгородський національний університет. 88000, Україна. Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Народна, 3. e-mail: official@uzhnu.edu.ua.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. 76019, Україна. Івано-Франківська область, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, e-mail: ipr.pvp@gmail.com

Анотація. На підставі аналізу оцінок діяльності НАК «Нафтогаз України» констатується факт незадовільного виконання компанією задекларованих в її статуті завдань, що свідчить про неповне і неякісне виконання державним підприємством своїх соціальних зобов'язань перед державою і народом України. Вказуючи на існуючу неспроможність влади належним чином втрутитись та відрегулювати процеси, які протікають в галузі, в статті ідентифікуються можливості, шляхи і завдання з відновлення результативності та ефективності функціонування нафтогазового комплексу України шляхом впровадження в практику зовнішнього і внутрішнього управління діяльністю Компанії концепції соціальної відповідальності, а на підставі аналізу просторової моделі позиціонування парето-оптимальної точки на поверхні утилітарних можливостей ефективної ринкової взаємодії трьох ключових учасників нафтогазового сектору вітчизняного ринку запропонована адекватна потребам соціально відповідального управління галуззю управлінська технологія і рекомендації з її ефективного використання.

Ключові слова: ринок, компанія, управління, ресурси, нафта, газ, використання, ефективність, цілі, інтереси, гармонізація, результати, соціальна відповідальність.

Аннотация. На основании анализа оценок деятельности НАК «Нефтегаз Украины» констатируется факт неудовлетворительного выполнения компанией задекларированных в ее уставе заданий, что свидетельствует о неполном и некачественном выполнении государственным предприятием своих социальных обязательств перед государством и народом Украины. Указывая на существующую неспособность власти надлежащим образом вмешаться и отрегулировать процессы, которые протекают в отрасли, в статье идентифицируются возможности, пути и задачи восстановления результативности и эффективности функционирования нефтегазового комплекса Украины путем внедрения в практику внешнего и внутреннего управления деятельностью Компании концепции социальной ответственности, а на основании анализа пространственной модели позиционирования парето-оптимальной точки на поверхности утилитарных возможностей эффективного рыночного взаимодействия трех ключевых участников нефтегазового сектора отечественного рынка предложена адекватная потребностям социально ответственного управления отраслью управленческая технология и рекомендации по ее эффективному использованию.

Ключевые слова: рынок, компания, управление, ресурсы, нефть, газ, использование, эффективность, цели, интересы, гармонизация, результаты, социальная ответственность.

Annotation. Based on the analysis of evaluations of NSC "Naftogaz Ukraine" stated the fact of unsatisfactory performance of the company declared in its charter assignments, indicating an incomplete and poor performance of state-owned enterprise of their social obligations to the state and the people of Ukraine. Pointing to the current inability of the authorities adequately to intervene and regulate the processes that occur in the industry, the article identified possible ways and task of restoring the effectiveness and efficiency of the oil and gas complex of Ukraine by putting into practice the internal and external management of the Company's social responsibility concept, and on the basis of Analysis of spatial patterns of positioning Pareto optimal point on the surface of the utilitarian features of an effective market interaction of the three key players in the oil and gas sector of the domestic market needs to offer adequate socially responsible management of the sector management technologies and recommendations for its effective use.

Keywords: the market, the company, management, resources, oil, gas, use, efficiency, goals, interests, harmonization, results, social responsibility.

Актуальність дослідження. Критично незадовільна ситуація у вітчизняному нафтогазопромисловому комплексі та оцінки її впливу на стан національного господарства

протягом десятиліть незалежності України була, є і залишається об'єктом та предметом аналітичних досліджень, нищівної критики, різноманітних пропозицій, рекомендацій, програм і стратегій як політиків і державних діячів, так і журналістів та керівників бізнес-структур, науковців і представників громадських організацій. Тривалість кризи в цій стратегічно важливій галузі, глибина і потенціал її негативних наслідків для українського суспільства чекає пояснень з позицій неупередженого і абстрагованого оцінювання результатів діяльності з метою ідентифікації та елімінації кореневих причин перманентного енергетичного «голоду» в країні, надра якої, на відміну від багатьох інших держав, якими успішно вирішуються проблеми енергозабезпечення своєї життєдіяльності, не є обділеними природою власними запасами вуглеводневих ресурсів.

Однак. НАК «Нафтогаз України» (надалі Компанія), як чільна структура вітчизняного нафтогазового бізнес-сектору, тривалий час демонструє цілком неадекватні очікуванням українського суспільства результати, які сміливо можна назвати соціально безвідповідальними. Адже, такі оцінки її діяльності, як «чорна скринька» і «... ключова загроза напбезпечі України» (професор Массачусетського технологічного інституту А. Кириленко, «Дзеркало тижня. Україна» від 10.10.2014 р.) або «... чорна діра в бюджеті та основне джерело корупції» (Дж. Сорос «Українська правда» від 13.11.2014 р.), слід вважати «... підтвердженням термінової необхідності категоричної і радикальної зміни технологій, процесів і процедур управління діяльністю галузі та її підприємств» [1].

Одночасно з цим, цілком очевидно є існуюча неспроможність влади належним чином втрутитись і відрегулювати процеси, які протікають в державі і в галузі за законами дикого, слабо регульованого і неконтрольованого ринку (з притаманними вадами «невидимої руки» ринкового механізму), в зв'язку з чим останній не забезпечує належний розподіл суспільних ресурсів (в даному випадку вуглеводневих) між всіма зацікавленими учасниками. Саме цими причинами обумовлено виникнення неадекватності розподілу наявних ресурсів існуючим потребам українського суспільства – представленого множиною споживачів-учасників ринкових стосунків.

Проте, відомі сучасні методи, механізми та інструменти втручання в ринок з позицій забезпечення відповідального ставлення всіх учасників ринку до своїх продуктів і послуг, до працівників, партнерів і споживачів, до прагнення гармонійного співіснування, взаємодії та постійного діалогу із ними у вирішенні найгостріших соціальних проблем, диктують необхідність їх термінового і масштабного використання в управлінні для подолання системної кризи як в галузі, так і в державі загалом.

Виходячи з цього, основою подолання кризового стану в вітчизняному нафтогазовому господарстві повинні стати концепція і теорія соціальної відповідальності – відповідальності керівництва і колективу Компанії та її дочірніх підприємств за організацію належного функціонування галузі перед державою, її національним господарством, регіонами, територіальними громадами і населенням, перед країнами-партнерами, нарешті. Відповідальність за сприяння чи гальмування сталого розвитку і досягнення добробуту українським суспільством, за врахування чи ігнорування очікувань всіх зацікавлених сторін, за відповідність діяльності чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки чи їх порушень.

Тому, актуальність завдання із запровадження в практику управління нафтогазовим комплексом України концепції соціальної відповідальності через усвідомлене сприйняття його керівним корпусом, управліннями-функціонерами і персоналом підприємств Компанії та їх готовності використати теоретичні надбання концепції, відповідні практичні методи, технології, інструменти і рекомендації у всіх напрямках діяльності з пріоритетним спрямуванням в сферу галузевого управління з метою відновити статус стратегічно важливої і незаперечно потрібної України складової її національного господарства не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо Г. Боуен (Bowen Howard R.) про «соціальну відповідальність бізнесмена» писав ще на початку 50-х років минулого століття [2], а М. Фрідман (Milton Friedman), якому приписують знамениту фразу «The business of business is business» («Справою бізнесу є бізнес»), у 1970 році роздумував на тим чи «соціальна відповідальність бізнесу є збільшення його прибутку», чи «тільки люди можуть бути відповідальними» [3], то в Україну концепція соціальної відповідальності прийшла на кілька десятиліть пізніше. Сьогодні ця концепція активно пропагується соціально відповідальними вченими, політиками і управліннями-практиками, а над вивченням і удосконаленням різноманітних аспектів соціальної відповідальності учасників ринкових стосунків успішно працюють такі науковці, як О. Грішнова, М. Дейч, А. Колот, О. Новікова, О. Панькова, І. Петрова, В. Шаповал, Л. Шевченко та багато ін. За їх участю протягом останніх років опубліковані монографічні дослідження [для прикладу 4, 5, 6, 7] з діагностикою стану, та оцінками завдань, перспектив і очікуваної ефективності масштабного впровадження в вітчизняну практику управління підприємствами концепції, методів, механізмів та інструментів соціальної відповідальності.

Щодо аналогічних досліджень, оцінок і рекомендацій з впровадження соціальної відповідальності в діяльність підприємств нафтогазового бізнесу, слід назвати дослідження, виконані у Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу [8, 9, 10, 11], які, на жаль, стосувались тільки окремих і специфічних аспектів відповідальності підприємств Компанії перед територіальними громадами їх локалізації. При цьому, отриманий позитивний досвід щодо доцільності, результативності і ефективності впровадження результатів дослідження

в рамках окремих підприємств не був, на жаль, масштабований на всю галузеву ієрархічну структуру і не знайшов подальшого використання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи із уже процитованого вище твердження М. Фрідмана щодо відповідальності людей в бізнесі, можна прийти до попереднього висновку, що саме інтелектом, ментальністю, життєвими цінностями і моральністю керівництва і персоналу не тільки бізнесової, а й будь-якої іншої соціально-економічної системи (СЕС) чи її підсистем (ПСЕС) визначається рівень соціальної результативності, ефективності і, як наслідок, рівня відповідальності останніх. Проте, сьогодні саме керівництвом і менеджментом більшості учасників вітчизняного ринку нафти і газу соціальна відповідальність не сприймається в якості необхідного, соціально і економічно виправданого інструменту удосконалення управління їх функціонуванням, що виводить на перший план доцільність дослідження шляхів і засобів імплементації в практику управління і менеджменту діяльності СЕС (в т. ч. Компанії) концепції, методів, технологій та інструментів забезпечення їх соціально відповідального функціонування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація можливостей, шляхів і завдань з відновлення результативності та ефективності функціонування нафтогазового комплексу України через впровадження в практику зовнішнього і внутрішнього управління діяльністю Компанії концепції соціальної відповідальності і адекватних управлінських технологій та інструментів її використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приймаючи до уваги, що метою діяльності Компанії є «... підвищення рівня енергетичної безпеки держави, забезпечення ефективного функціонування нафтогазового комплексу, більш повного задоволення потреб промислових і побутових споживачів у сировині та паливно-енергетичних ресурсах і отримання прибутку» [12, с. 2], слід констатувати факт незадовільного виконання задекларованих в її статуті завдань як свідчення невиконання державним підприємством своїх соціальних зобов'язань перед державою і народом України.

При цьому, однак, слід зауважити, що з приходом в Компанію нового менеджменту в [13, с. 10-21] керівництвом Компанії в намаганні реформувати «... управління результатами діяльності Нафтогазу у відповідності до найкращих сучасних практик у цій сфері» було опубліковано нову місію, оновлені стратегічні цілі і основні напрямки їх реалізації з одночасним поясненням причин, що привели Компанію до такого стану та презентацією плану досягнення бездефіцитного функціонування, розробленого спільно з Кабінетом Міністрів України і Міжнародним Валютним Фондом.

Згідно з цим планом, дефіцит Компанії повинен покращитися із значення 5,7% від ВВП у 2014 році до 3,1% від ВВП у 2015 та до 0% від ВВП до 2017. Основними умовами досягнення безбитковості було встановлено підвищення тарифів для населення, а також реорганізація всієї системи Компанії через її реструктуризацію і розділення на окремі компанії з генерації, транспортування та зберігання.

Перша частина цього плану уже виконана. Тарифи на газ і тепло та графік подальшого їх зростання підняті з 1 квітня 2014 року, урядові дотації Компанії скорочено, поставки газу диверсифіковано, залежність від його імпорту з РФ суттєво зменшена. При цьому, однак, українське суспільство в своїй більшості залишається незадоволеним, оскільки не розуміє джерел виникнення у окремого суб'єкта господарської діяльності такого дефіциту, який перевищує дефіцит Держбюджету.

Цій незадоволеності сприяє непрозорість діяльності Компанії, річні звіти якої у відкритому доступі протягом останніх трьох років відсутні, структура споживання газу різними категоріями споживачів якою не оприлюднюється, скандальні публікації про тіньові і корупційні оборудки та марнотратність якої регулярно з'являються в ЗМІ, соціальних мережах тощо.

Таким чином, з наведених вище прикладів і оцінок стає очевидним той факт, що Компанія і Уряд, плануючи та реалізуючи спільно задумані і погоджені стратегії, програми і заходи, не можуть переконати у доцільності і вірності спільно прийнятих ними рішень ще одну велику частину суспільства, яка представляє множину суб'єктів-споживачів. Це прямо суперечить прийнятій на озброєння керівництвом Компанії концепції, згідно якої процес управління реформуванням останньої «... базується на трьох основних принципах: справедливості, довіри, аналітичний підхід» [13, с. 21]. Адже, непрозорість, утаємниченість та нерозуміння більшістю суспільства процесів і очевидно негативних результатів взаємодії учасників цього ринку породжують в тих учасників, щодо яких вони проявляються, недовіру та відчуття несправедливості, виводять ринок із стану рівноваги і роблять його неефективним, що неможливо ліквідувати ніякими інтелектуально-аналітичними екзерсисами, а вимагає кропіткої спільної роботи учасників над пошуком оптимуму їх стосунків.

Визначенню шляхів оптимізації стосунків держави, виробників і споживачів з використанням закономірностей парето-ефективного ринку було присвячено роботу [14]. Використавши запропоновану в цій роботі модель пошуку, знаходження і утримання парето-оптимальної точки (ПОТ) економічно ефективною взаємодії учасників ринку за наявного рівня забезпеченості ресурсами і їх розподілу, реінтерпретуємо її у модель пошуку прийнятих рішень з організації функціонування ринку для таких його учасників-агентів, як держава (КМУ), виробники

нафтогазової продукції (Компанія) і споживачі цієї продукції (державні, комунальні і приватні підприємства, домогосподарства і т. п.), яка представлена на рисунку 1.

Згідно [14], рисунок демонструє процес взаємодії учасників, коли будь-яка одностороння дія одного з учасників (для прикладу, КМУ), спрямована виключно на досягнення своїх інтересів (+ Δ_d), в результаті переміщення ПОТ з позиції ПОТ₁ в ПОТ₂ призводить до недосягнення цілей, виникнення збитків і незадоволеності (- Δ_b і - Δ_c) двох у інших учасників.

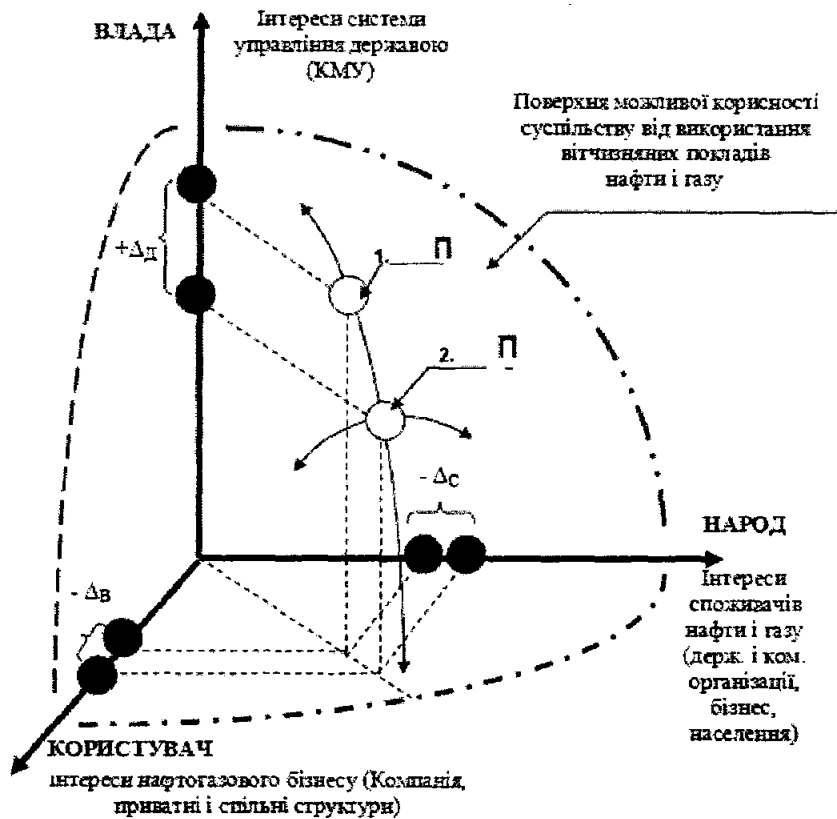

Рисунок 1- Просторова модель позиціювання парето-оптимальної точки економічно ефективною ринковою взаємодією трьох учасників нафтогазового сектору вітчизняного ринку на поверхні утилітарних можливостей

Стосовно ж ситуації, в якій сьогодні знаходиться Компанія, то вона повністю відповідає наведеному вище варіанту, коли держава (КМУ) і на 100% їй підпорядкований та залежний від її рішень виробник в процесі встановлення, погодження і реалізації її цілей та інтересів (+ Δ_d), вирішують існуючі проблеми як за рахунок виробника (- Δ_b), так і за рахунок множини споживачів (- Δ_c).

При цьому, однак, вигреш держави (+ Δ_d) є досить віртуальним в зв'язку з необхідністю спрямування цього «виграшу» на пряме покриття дефіциту Компанії (- Δ_b) та на замасковане під субсидіювання споживачів (- Δ_c), неспроможних оплачувати її продукцію і послуги.

Таким чином, слід усвідомити, що в основі будь-яких дій агентів ринку лежать генеровані тільки їх керівництвом інтелектуальні продукти – управлінські рішення про власну поведінку на ринку в існуючому і діючому правовому просторі різноманітних законів, регулювань, нормативно-правових актів, правил і процедур. В цьому випадку стає очевидною необхідність елімінації можливості односторонніх і, навіть, двосторонніх рішень, в яких переслідування власних цілей та інтересів превалює над соціально і економічно виправданою доцільністю врахування цілей та інтересів інших учасників.

Теоретичне обґрунтування такої можливості, виконане автором роботи [15] на основі розробленої В. Парето (Vilfredo Pareto) теорії нелогічних дій, в якій діяльність структурних елементів (індивідумів і груп) в суспільстві розглянуто як ірраціональний процес, коли людина (група людей) діє спочатку відповідно до своїх почуттів, а вже потім на основі детермінованих почуттями дій формує переконання. В зв'язку з цим було продемонстровано, що теоретичний аналіз моделі парето-ефективних стосунків слід виконувати з позицій раціональності-ірраціональності поведінки їх учасників та ідентифікації шляхів і можливостей управлінського впливу на процеси встановлення гармонізованих цілей, інтересів і вигод всіх учасників, інтерпретованих як інтелектуально-емоційних контрагентів процесу парето-оптимізації.

В цьому контексті слід звернутись до розглянутих авторами робіт [16, 17, 18, 19] умов взаємодії підсистем складної соціально-економічної системи на засадах синергізму, а також уточнених місця, ролі і режимів функціонування прямих та зворотних зв'язків між цими підсистемами, якими було доказово продемонстровано, що всі процеси взаємодії і зв'язків між підсистемами-учасниками реалізуються виключно на ментально-інтелектуальному рівні.

Це дозволяє стверджувати, що і процеси забезпечення парето-оптимальної взаємодії учасників вітчизняного ринку використання нафтогазових ресурсів вимагають використання інноваційних інтелектуально-орієнтованих технологій та інструментів управління, відомих сьогодні під назвою «інтелектуалізованих» [20, 21, 22], які, в результаті, взаємодії керуючої та керованої підсистем з урахуванням структури і типології взаємозв'язків формують «інтеграційний інтелект управління» і «... є результатом синергії складових, які формують кожен підсистему» [21].

Таким чином, новому менеджменту Компанії сьогодні слід шукати можливості утворення і використання «інтеграційного інтелекту управління» в складі представників всіх агентів нафтогазового ринку для пошуку і досягнення його парето-оптимального стану на основі гармонізації цілей і результатів всіх його учасників з обов'язковою можливістю досягнення ними прийнятних для всіх цілей та задоволення інтересів (+ Δ_d , + Δ_v , + Δ_c).

Виходячи з того, що право власності на природні ресурси нафти і газу в межах території України «... належить Українському народу», що користування нафтогазоносними надрами «... здійснюються лише за наявності спеціальних дозволів на користування нафтогазоносними надрами, що надаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр ...», а «користувач нафтогазоносними надрами - юридична або фізична особа, що має спеціальний дозвіл на користування нафтогазоносними надрами...» [23], слід вказати, що пошук і гармонізація спільних інтересів «народу», «влади» і «користувача» (див. рис.1) не може і не повинен здійснюватись з виключенням з цього процесу будь-якої складової із названої тріади.

Враховуючи, що рішення такого складного соціально-економічно-екологічного завдання, як управління використанням спільних ресурсів, було свого часу запропоновано лауреатом Нобелівської премії проф. Еліно́р О́стром (Elinor Ostrom), якою доведено, що обов'язковою умовою успіху будь-якої спільноти в процесі творення, прийняття і підтримання нових правил організації використання спільних ресурсів з одночасним уникненням і їх надмірного споживання і мінімізації адміністративних витрат є загальна участь в цьому процесі всього населення [24].

При цьому, Е. Остром сформулювала п'ять основоположних принципів проектування таких правил:

- коло користувачів, яким дозволено використовувати спільні ресурси, чітко визначено (1-й принцип проектування);
- правила враховують специфічні властивості спільних ресурсів і спільноти користувачів, які експлуатують даний спільний ресурс (2-й принцип проектування);
- правила спроектовані, хоча б частково, місцевими користувачами (3-й принцип проектування);
- нагляд за виконанням правил здійснюється індивідами, призначеними користувачами (4-й принцип проектування);
- за їх невиконанням слідують санкції, що є шкалою відкаліброваних покарань (5-й принцип проектування) [24, с. 347].

Таким чином, за умови наявності «інтеграційного інтелекту управління», який повинен керуватися 5-ма правилами Е. Остром, замість розрізаних в Законі України «Про нафту і газ» ключових груп впливу «народ», «влада» і «користувач» ми отримуємо єдиного «користувача» спільного нафтогазового ресурсу України, який принципово не зможе допустити його нераціонального розподілу і негармонізованого використання всіма учасниками.

Системна інтеграція інтелекту представників такої множини підсистем, як державні органи, підприємства нафтогазової галузі та споживачі нафти і газу з отриманням ефекту синергії вимагає використання інноваційних технологій стратегічного управління і парадигмальних змін в основах загальної психології людей, їх організованих груп і їх керівників у «синергетичному контексті» [25]. Тільки в цьому випадку інтегрований інтелектуальний потенціал єдиного користувача нафтогазових ресурсів України буде спрямований не на досягнення односторонніх переваг кожним із можливих учасників цього процесу, а на досягнення парето-ефективного розподілу та використання ресурсів.

Проте, в документі «Стратегічні цілі реформування НАК «Нафтогаз України» [13], який повинен був би створити і задекларувати нові правила організації, а значить і управління використанням спільних ресурсів в нафтогазовій сфері, пропозиції щодо таких змін відсутні. Замість них запропоновані хоча і цілком слушні, але абсолютно не стратегічні пропозиції щодо «зміни системи корпоративного управління» через «... впровадження стандартів корпоративного управління для державних підприємств, розроблених Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД)», реалізацію проекту «... з розробки плану дій для приведення системи корпоративного управління у відповідність до стандартів ОЕСД разом із ЄБРР», «... залучення випускників найкращих іноземних ВУЗів, професіоналів з досвідом роботи в провідних міжнародних і українських компаніях...», а також концептуальний процес реформування «...

управління результатами діяльності Нафтогазу у відповідності до найкращих сучасних практик у цій сфері».

Вважаємо, що навіть тоді, коли підприємствами галузі будуть керувати «найкращі випускники» «найкращих іноземних ВУЗів» за найкращими «стандартами корпоративного управління» і «сучасних практик», але за традиційними для сьогоднішніх реалій правилами гри, результати яких продемонстровано вище, функціонування і розвиток галузевої СЕС буде погіршуватись і надалі. Адже, як було доведено авторами відомого твору «Чому нації занепадають: походження влади, багатства і бідності» Д. Асемоглу (Daron Acemoglu) і Дж. Робінсоном (James Robinson) [26], до економічного відставання, в першу чергу, призводить саме низька якість інститутів та їх закритість.

В цьому контексті слід віддати належне авторам цього документу, які підкреслено наголошували на існуванні впливових чинників, які «...знаходяться поза межами контролю Нафтогазу» [13, с. 13] і не можуть бути об'єктами пропонувананих ними змін.

Тому, для суттєвих змін в результатах функціонування і розвитку галузі необхідно, на нашу думку, усвідомлено змінювати:

- правила та інститути, як форми організації діяльності галузевої СЕС в умовах гармонізованого управління і менеджменту за участю влади і споживачів;
- культуру та цінності людських ресурсів СЕС (в першу чергу, управлінської еліти), орієнтованих на гармонізацію цілей та інтересів учасників ринкових стосунків;
- менеджерів СЕС, ПСЕС, а також технології та інструменти їх роботи на засадах гармонізованого управління і менеджменту.

Однак, радикальні культурно-ціннісні зміни у свідомості керівних еліт ключових груп впливу, персоналу підприємств і населення не можуть відбутися протягом короткого часу, в зв'язку з чим ціннісні, а також обумовлені ними економічні і технологічні перетворення в суспільстві і в галузі набагато швидше можуть бути реалізовані через випереджаючі зміни в поведінці еліт та інститутів шляхом встановлення і неухильного дотримання нових «правил гри», найголовнішим з яких є обов'язок всіх ключових груп впливу співпрацювати на засадах узгодження [27] або гармонізації їх цілей та інтересів [28] в процесі пошуку ПОТ [14].

Отже, зміни інститутів і правил гри, які забезпечать їх відкритість, прозорість і зрозумілість для суспільства, участь і контроль цього суспільства за процесами і процедурами управління та використанням його результатів, вимагають застосування всіма ключовими групами впливу технологій соціально-відповідального управління, адекватних потребам сучасного інтелектуалізованого та поінформованого соціуму.

Варіант такої управлінської технології, яка забезпечила отримання позитивних результатів в процесі експериментально-практичного використання в управлінні регіональними СЕС, було запропоновано в [11, с. 458; 29, 30]. Головною перевагою цієї управлінської технології є обов'язковість інтеграції інтелектуальних ресурсів керівництва і персоналу ключових груп впливу для пошуку і прийняття спільних рішень щодо досягнення парето-ефективного стану ринку, в якому ці групи впливу функціонують.

Згадана технологія є триєдиним комплексом субтехнологій синтелектики, синергії і синархії [30, 31]. Схематичне зображення послідовності соціально відповідальних управлінських дій керівництва СЕС і ПСЕС згідно цієї технології представлено на рис. 2.

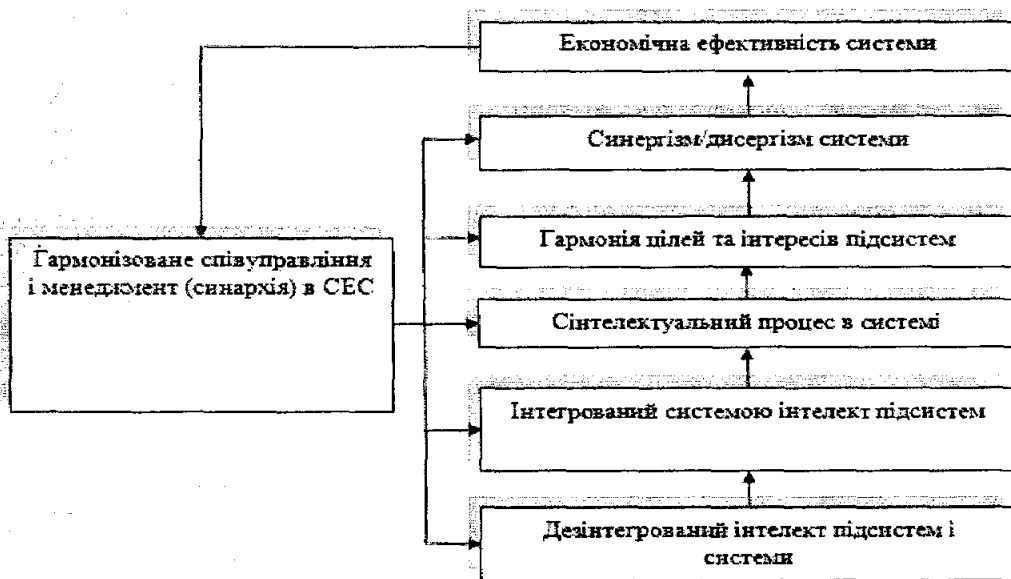

Рисунок 2 – Концептуальна схема гармонізованого управління і менеджменту інтелектуально-трансформаційними процесами в складових підсистемах складної СЕС

Представлена на рис. 2 послідовність трансформацій «дезінтегрований інтелект підсистем і системи (дисергія = max, синергія = min) → інтегрований системою інтелект її підсистем → інтелектуальний процес в системі і підсистемах → гармонія цілей та інтересів підсистем → синергізм/дисергізм системи (синергія = max, дисергія = min) → економічна ефективність системи» виступає основою для розробки спільних гармонізованих цілей і рішень з їх досягнення інтегрованим інтелектом системи «народ-влада-користувач».

Отже, якщо в концептуальному представленні процесу «управління діяльністю Нафтогазу» у вигляді послідовності «Основні фактори цінності → Ключові напрямки діяльності → Очікування → Аналіз → Основні фактори цінності» [13, с. 21] відсутні джерела формування необхідних для його успіху «справедливості» і «довіри», то у рішеннях, спільно вироблених і реалізованих інтегрованим інтелектом ключових груп впливу, ці необхідні елементи є вмонтованими в сам процес управління. який, на відміну від традиційного односуб'єктного директивного управління, трансформується в співуправління використанням належних народу України нафтових і газових ресурсів трьома суб'єктами (синархія) з досягненням останніми $+Δ_n$, $+Δ_n$ і $+Δ_c$.

Позитивним сигналом, який потребує підтримки, розвитку і гарантованої реалізації, слід вважати присутність в проекті галузевого документу «Енергетична стратегія України на період до 2035 року» [32, с. 19] наміру запровадження в сфері державного та корпоративного менеджменту «...системи державно-приватних консультацій з представниками ділових кіл, включаючи іноземних інвесторів, в частині обговорення пріоритетів розвитку енергетичного сектору, законодавства, узгодження дій щодо реалізації цілей Стратегії», що майже повністю відповідає рекомендаціям авторів щодо інтеграції інтелекту як першого кроку в напрямку інтелектуалізації управління галуззю на засадах синтелектики, синергізму і синархії.

Висновки. Таким чином, в результаті ідентифікації можливостей, шляхів і завдань з відновлення результативності та ефективності функціонування нафтогазового комплексу України слід сформулювати наступні висновки:

1. Використання технології синтелекто-синергічно-синархічного управління СЕС, потенційно здатної вирішити проблему інтелектуалізації і гармонізації рішень щодо ефективного використання Компанією ресурсів нафти і газу нашої держави на благо всіх зацікавлених сторін, може стати тією ланкою ланцюга, успішна реалізація якої забезпечить вихід НАК «Нафтогаз України» із затижного управлінського, економічного і фінансового піке.

2. Для цього необхідно на загальнодержавному рівні прийняти вольове рішення про відмову від волюнтаристського, ручного і, як правило, одностороннього генерування рішень щодо поведінки учасників внутрішнього нафтогазового ринку України з множиною їх різновекторних цілей та інтересів, та перехід до інтелектуалізованого і гармонізованого співуправління та менеджменту галуззю з досягненням на відповідному сегменті ринку стану парето-ефективності.

3. Такий перехід ліквідує «Низький інтелектуальний рівень державних рішень ...» та «Інтелектуальний голод керівних структур ...», на які ще в 2009 році в [33] було звернуто увагу як на причину «... падіння всіх економічних показників» та необхідності «... посилити інтелектуальну складову рішень, які приймаються, і підвищити відповідальність за їхню якість».

Перспективи використання результатів дослідження. З врахуванням отриманих результатів подальші дослідження слід спрямувати на оцінку можливостей, шляхів і очікуваної ефективності масштабного впровадження в практику управління діяльністю суб'єктів господарської діяльності отриманих рекомендацій, а також поглиблені дослідження механізмів та інструментів «синтелекто-синергічно-синархічного» управління і менеджменту СЕС як найбільш суттєвої умови їх реалізації.

Література

1. Петренко В. П. Економічна та управлінська наука в нафтогазовій галузі України: стан, недоліки, шляхи удосконалення / Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2015. - №1(11). – С. 7-9.
2. Bowen Howard R. Social Responsibilities of the Businessman / H. R. Bowen. - N.Y.: Harper & Row, 1953. – 298 p.
3. Fridman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profits // New York Times Magazine. – September, 13.1970. – P.122-126. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.colorado.edu/studentgroups/libertarians/issues/friedman-soc-resp-business.html>
4. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна ефективність: монографія / за ред. д-ра філос. наук, проф. Г.Ф. Хоружого. – К.: УБС НБУ, 2009. – 255 с.
5. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія / В. М. Шаповал. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «НГУ», 2011. – 357 с.
6. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501 с.
7. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / [О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін.]; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
8. Мацьків Р. Т. Підходи до оцінки рівня соціальної відповідальності підприємств нафтогазового комплексу / В. П. Петренко, Р. Т. Мацьків // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – 2010. – № 4(26). – С. 125-131.

економічним розвитком держави, регіону, підприємства»: збірник наукових праць. - Полтава: видавець ФОП МIRON І.А., 2014. – С. 3-5.

30. Варцаба В. І. Модель стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем «ЗС» / В. І. Варцаба // «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». Збірн. тез доповідей V-ї Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 21-22 травня, 2015). – Івано-Франківськ: ПП Курилук, 2015. – С. 51-53.

31. Варцаба В. І. Синтелектика і синергізм – засадничі феномени управління гармонізацією взаємодії контрагентів ринку / В. І. Варцаба, В. П. Петренко // Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection – Chernihiv : CNUT, 2015. – р. 65 – 68.

32. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція (проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

33. Низький інтелектуальний рівень державних рішень - реальна загроза для України (доцент НаУКМА С. Панцир коментує нинішню політичну ситуацію в Україні) // Електронний ресурс] Диалог.ua 23 квітня 2009. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=93&op_id=1477

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Витвицьким Я.С.

УДК 338.24:622 (477)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПРИРОДНОЇ МОНОПОЛІЇ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА

Запухляк І. Б.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, e-mail: boyko.ivanna@rambler.ru

Анотація. В статті розглянуто економічну сутність та характерні риси природних монополій. Проаналізовано переваги та недоліки існування природних монополій. Виявлено сучасні тенденції функціонування вітчизняних газотранспортних підприємств як суб'єкта природних монополій в Україні. Обґрунтовано об'єктивність та необхідність природних монополій та виявлено суперечності, які викликають труднощі у гармонізації взаємовідносин «державна – газотранспортне підприємство як природна монополія – споживач».

Ключові слова: монополія, природна монополія, газотранспортне підприємство, суб'єкти природних монополій, гармонізація взаємовідносин.

Аннотация. В статье рассмотрена экономическая сущность и характерные черты естественных монополий. Проанализированы преимущества и недостатки существования естественных монополий. Обнаружены современные тенденции функционирования отечественных газотранспортных предприятий как субъекта естественных монополий в Украине. Обоснованно объективность и необходимость естественных монополий и обнаружены противоречия, которые вызывают трудности в гармонизации взаимоотношений «государство – газотранспортное предприятие как естественная монополия – потребитель».

Ключевые слова: монополия, естественная монополия, газотранспортное предприятие, субъекты естественных монополий, гармонизация взаимоотношений.

Annotation. Economic essence and personal touches of natural monopolies is considered in the article. Advantages and lacks of existence of natural monopolies are analysed. Found out the modern tendencies of functioning of domestic gas-transport enterprises as a subject of natural monopolies in Ukraine. Grounded objectivity and necessity of natural monopolies and found out contradictions which cause difficulties in harmonization of mutual relations «the state - a gas-transport enterprise as a natural monopoly - an user».

Keywords: monopoly, natural monopoly, gas-transport enterprise, subjects of natural monopolies, harmonization of mutual relations.

Вступ та постановка проблеми. На сьогодні однією з найбільш яскраво виражених рис монополізації на глобальному рівні є трансформація стратегій діяльності міжнародних монополій з їх переходом від жорсткої конкуренції до партнерства. Як вважає Ярослава Столярчук: «...глобальні монополії зацікавлені в організації ефективного планування не лише у себе, але й у своїх партнерів. Найбільшою мірою це стосується монополій, котрі належать до групи підприємств, пов'язаних міжфірмовими поставками продукції, технологічною залежністю та складною системою взаємозв'язків усіх стадій виробничого процесу. У межах такої групи монополій формується єдиний розгалужений виробничий комплекс, коли навіть незначне порушення його окремих ланок може розбалансувати всю систему виробничих зв'язків. Відтак □

9. Мацьків Р. Т. Галузевий стандарт з регулювання регіональної соціальної політики – передумова ефективного управління соціальними інвестиціями НАК «Нафтогаз України»/ Р. Т. Мацьків // Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2010. – №2 (2). – С. 63-67.
10. Мацьків Р. Т. Управління соціальною відповідальністю підприємств нафтогазового комплексу [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Р. Т. Мацьків. – Івано-Франківськ, 2011. – 247 арк.
11. Стратегічне управління нафтогазовими підприємствами України: технології, механізми та інструменти реалізації : наукова монографія / [Варцаба В. І., Витвицький Я. С., Витвицька О. М. та ін.] / За заг. ред. проф. В. П. Петренка, доц. С. А. Побігуна. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2015. – 468 с.
12. Статут національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» / [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт НАК «Нафтогаз України». – Режим доступу : http://www.naftogaz.com/files/official_documents/Statut.pdf
13. Стратегічні цілі реформування НАК «Нафтогаз України» / [Електронний ресурс] Портал «Національна рада реформ». – Режим доступу : http://reforms.in.ua/Content/download/Sessions/s4/7.3.%20Energy%20reform%20Naftogaz_Long%20UKR_2015%2003%2030.pdf
14. Петренко В. П. До визначення шляхів оптимізації стосунків держави, виробників і споживачів з використанням закономірностей парето-ефективного ринку // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2002 р. - №4. – С. 71-76.
15. Варцаба В. І. Щодо ідентифікації основних можливостей удосконалення і гармонізації стосунків агентів ринку в економіці добробуту / В. І. Варцаба // Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». – 2014. - №1(9). – С. 67 - 72.
16. Фадеева І. Г. Синергізм та координація роботи підсистем в інтегрованій системі управління нафтогазовидобувної корпорації / І. Г. Фадеева // Економічний часопис ХХІ. – 2012. – № 1-2. – С. 32-35.
17. Фадеева І. Г. Роль додатного зворотного зв'язку в синергічному розвитку корпорацій / І. Г. Фадеева // Електронний ресурс] Руснаукa. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com/32.../997541.doc.htm>
18. Данилюк-Черних І. М., Петренко В. П. Управління використанням інтелектуального потенціалу людських ресурсів підприємств на засадах синтелектики і синергізму / Регіональна економіка. - №1. – 2011. – С. 148 – 155.
19. Петренко В. П. Теоретична реінтерпретація сутності і дії зворотних зв'язків як основи інтеграційних процесів в управлінні соціально-економічними системами / В. П. Петренко, Д. І. Дзвінчук, О. В. Немчук // Менеджмент, маркетинг та інтелектуальний капітал в глобальному економічному просторі: монографія / під наук. ред. П. Г. Певерви, О. І. Савченко, В. Л. Товажнянського. – Х.: «Цифрова друкарня №1», 2012. – С. 209-220.
20. Кісь С. Я. Проблеми інтелектуалізації розвитку соціально-економічних систем / С. Я. Кісь // Збірник наукових праць «Економічний аналіз». – 2014. – (Т.18) №1. – С. 25-33.
21. Станьковська І. М. Системне управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах інтелектуалізації / І. М. Станьковська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 776. – С. 67-73.
22. Другов О. О. Інтелектуалізація як шлях до підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки України / О. О. Другов // [Електронний ресурс] Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. – 2009. – Т.2, №7. – Режим доступу : <http://fkd.org.ua/issue/view/1738>
23. Закон України «Про нафту і газ» / [Електронний ресурс] Закон1. Рада. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2665-14>
24. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Элино́р Остро́м ; пер. с англ. — М.: ИРИСЭН, Мысль, 2010. – 447 с.
25. Парадигмальні зміни основ загальної психології в синергетичному контексті : колективна монографія / [Чепа М.-Л. А., Маценко В. Ф., Маценко Ж. М. та ін.] ; за редакцією Чепи М.-Л. А. - Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. - 220 с.
26. Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty / Daron Acemoglu, James A. Robinson. – Crown Business, 2012. – 544 p.
27. Олексів І. Б. Групи економічного впливу в системі управління підприємством: концепція і інструментарій їх відбору та узгодження інтересів: монографія / І. Б. Олексів. — Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. — 292 с.
28. Варцаба В. І. Поняття гармонії і гармонізації як основа удосконалення управління людськими ресурсами соціально-економічних систем / В. І. Варцаба // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». – 2013. - №1(7). – С. 79-90.
29. Петренко В. П. До удосконалення технологій стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіональних суспільних систем України / В. П. Петренко, В. І. Варцаба // Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління соціально-